

نصرآبادی، محمد طاهر، (۱۳۷۸)، **تذکره نصرآبادی**، تصحیح و تعلیقات محسن ناجی نصرآبادی، تهران: اساطیر.

نظریه، نوشین؛ ولی بیگ، نیما؛ ناسخیان، شهریار، (۱۳۹۶)، «تحلیل توانمندی معماران محلی در فرآیند ساخت یخچال‌های سنتی؛ (مقایسه شیوه‌های اجرایی مرکز با شرق و جنوب شرق ایران)»، **نشریه مرمت و معماری ایران (مرمت آثار و بافت‌های تاریخی، فرهنگی)**، سال هفتم، شماره ۱، صص ۷۱-۴۴

نورایی، مرتضی، (۱۳۸۳)، «بازخوانی، معرفی و شرح وقف نامه رکن‌الملک»، **مجله گنجینه اسناد**، شماره ۵۳، صص ۱۲-۵۳

ورجاوند، پرویز، (۱۳۵۷)، «نقش و اهمیت برکه‌ها و آب‌انبارها در بافت شهرهای ایران»، **مجله هنر و مردم**، شماره ۱۶۸، صص ۳۰-۵۱

همایی، جلال‌الدین، (۱۳۸۱)، **تاریخ اصفهان مجله ابنیه و عمارات**، به کوشش ماهدخت همایی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

هنرفر، لطف‌الله، (۱۳۴۴)، **گنجینه آثار تاریخی اصفهان**، اصفهان: انتشارات ثقی.

هولستر، ارنست، (۱۳۸۲)، **هزار جلوه زندگی تصویرهای ارنست هولستر از عهد ناصری**، تهران: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری.

الهیاری، فریدون و همکاران، (۱۳۹۳)، **تاریخ حرف، صنایع و تجارت استان اصفهان از دوران باستان تا انقلاب اسلامی**، اصفهان: شهید حسین فهمیده.

فصلنامه
علمی
مطالعات
بین‌المللی
امساکن
متبرکه

Imam Hossein Mosque (A.S.) "A manifestation of authentic Iranian art and architecture "

Matin sadat eslahi¹

Abstract

Mosques, as a religious institution, establish religious customs and rituals in that place And each of them has a special style in the art and architecture of the building. Imam Hossein Mosque (AS) is one of the mosques in Shiraz that used authentic Iranian architecture in the construction of the building, and its appearance can be seen in different parts of the mosque. The research method is descriptive and based on library sources and newspapers. The present research, while examining the art and architecture in the mosque of Imam Hossein (AS), It seeks to answer the question, what is the process of Imam Hussain (AS) mosque from the beginning of its construction and what aspects of the mosque does its Iranian architecture include? The results of the research show that by providing a space for prayer, thinking and religious ceremonies, as well as the type of architecture and layout, for the rituals and practices of Islamic faith, the Imam Hussein (AS) mosque creates a suitable environment for spiritual communication and collective worship. Of course, it should be mentioned that this mosque was able to create educational and social activities due to the existence of the library.

Key words: Pahlavi period, architecture, Imam Hossein (AS) mosque, Shiraz.

The first year|

Number Three|

Spring 2024|

---

1. PhD student in History of Islamic Iran, Faculty of Literature and Humanities, University of Isfahan, Isfahan, Iran.
Eslahimatin6@gmail.com

مسجد الإمام الحسين ؑ «تجلي للفن و العمارة الإيرانية الأصيلة»

متين سادات اصلاحي^١

الخلاصة

المساجد بسبب وظيفتها الدينية و المذهبية شهدت دائماً تغيرات و تحولات في فن و عمارة البناء، و التي أصبحت ذات أهمية مع مرور الزمن. و باعتبارها مؤسسة دينية، تقييم المساجد العادات و الطقوس الدينية في ذلك المكان، و لكل منها أسلوب خاص من حيث الفن و العمارة. مسجد الإمام الحسين ؑ هو أحد مساجد شيراز التي استخدمت الهندسة المعمارية الإيرانية الأصيلة في بناءه ، و يمكن رؤية الفن المعماري في أجزاء مختلفة من المسجد. منهج البحث هو الوصفي المعتمد على المصادر المكتبية و الصحف. البحث الحالي و من خلال دراسة الفن و العمارة في مسجد الامام الحسين ؑ يجيب على سؤال ما هي المراحل التي مر بها مسجد الامام الحسين ؑ منذ بداية بنائه، و ما هي جوانب المسجد المدرجة في العمارة الإيرانية؟ تظهر نتائج البحث أنه من خلال توفير مساحة للصلاة و الدعاء و الاحتفالات الدينية، و نوع العمارة و الترتيب، لشعائر و ممارسات العقيدة الإسلامية، يوفر مسجد الامام الحسين ؑ بيئة مناسبة للصلاة و الدعاء و الاحتفالات الدينية. التواصل الروحي و العبادة الجماعية. بالطبع تجدر الإشارة إلى أن هذا المسجد تمكن من ايجاد أنشطة تعليمية و اجتماعية بسبب وجود المكتبة.

الكلمات المفتاحية: العصر البهلوي، العمارة، مسجد الامام الحسين ؑ، شيراز.

فصل نامه
علمی
مطالعات
بافتار و
امکان
متبرکه

١. طالب دكتوراه في التاريخ الإسلامي الإيراني، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة أصفهان، أصفهان، إيران
Eslahimatin6@gmail.com

مسجد امام حسین علیه السلام «جلوه‌گاه هنر و معماری اصیل ایرانی» (با تأکید بر روزنامه کیهان سالانه)

مقاله مروری

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۲۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱/۱۲

متن سادات اصلاحی^۱

چکیده

مساجد به دلیل کارکرد مذهبی و دینی، همواره در هنر و معماری بنا دارای تغییر و تحولاتی بودند که با گذر زمان اهمیت می‌یابند. مساجد به‌عنوان یک نهاد دینی، آداب مذهبی و شعائر دینی را در آن مکان اقامه می‌کنند و هرکدام از آن‌ها در نوع هنر و معماری بنا دارای سبک خاصی‌اند. مسجد امام حسین علیه السلام یکی از مساجد شیراز است که در ساخت بنا از معماری اصیل ایرانی استفاده کردند و نمود آن را می‌توان در قسمت‌های مختلف مسجد مشاهده کرد. روش پژوهش توصیفی و مبتنی بر منابع کتابخانه‌ای و روزنامه‌ها است. پژوهش حاضر ضمن بررسی هنر و معماری در مسجد امام حسین علیه السلام درصدد پاسخ به این سؤال است که مسجد امام حسین علیه السلام از ابتدای احداث چه روندی را طی کرده است و معماری ایرانی آنچه جنبه‌هایی از مسجد را شامل می‌شود؟ نتایج پژوهش نشان می‌دهد که مسجد امام حسین علیه السلام با فراهم کردن فضایی برای دعا، تفکر و مراسم مذهبی و همچنین نوع معماری و چیدمان، برای مناسک و اعمال ایمان اسلامی، محیطی مناسب را برای ارتباط معنوی و عبادت جمعی ایجاد کند. البته باید اشاره نمود که این مسجد به دلیل وجود کتابخانه توانست فعالیت‌های آموزشی و اجتماعی به وجود بیاورد.

کلید واژه‌ها: هنر، معماری، مسجد امام حسین علیه السلام، شیراز.

۱. مقدمه

هنر اسلامی غیر از هنر مسلمین است و هنر در صورتی اسلامی است که از اسلام بهره گرفته باشد و روح مکتب در آن دمیده شده باشد. برای ارائه هنر اسلامی در تمام شکل‌ها و قالب‌هایش باید هنرمند، مسلمان باشد و این فرع بر شناخت اسلام است؛ بنابراین هنرمند اسلامی باید با معیارهای مذهبی و تعالیم اسلام و ارزش‌های مکتبی آشنا باشد مبادا با هدف عرضه اسلام در قالب کارهای هنری موجب خلق آثار غیر اسلامی و ضد اسلامی شود (عرفانی، ۱۳۸۴، ج ۲: ۷۶۱). هدف و کارکرد همه مساجد، اقامه نماز و تجمع افراد برای برگزاری آیین‌های مذهبی است؛ اما برخی از آن‌ها با توجه به ماهیتشان مانند مسجد جامع در حوزه وسیع‌تری فعالیت می‌کنند که در نوع خود دارای اهمیت است. در ارتباط با مساجد شیراز پژوهش‌های پراکنده‌ای انجام شده است که برای مثال می‌توان به موارد زیر اشاره نمود: عزیز پور شوبی و همکاران در مقاله «نماد شناسی در معماری مساجد ایرانی از رویکرد مطالعات فرهنگی» (۱۴۰۱)، در تحلیل نمادها به این نتیجه می‌رسند که شکل‌گیری نماد در معماری باعث ایجاد هویت، قلمرو فرهنگی در یک سرزمین می‌شود. نمادهای مساجد مجموعه‌ای از کنش‌های فرهنگی است که از طریق بازنمایی در کالبد، مفاهیم را منتقل می‌کند. عناصر مشترکی از طریق فرایند بازنمایی نمادهای فرهنگی در ذهن مخاطبان شکل می‌گیرد، کنش‌های یکسانی را در ذهن شکل می‌دهد. زارعی و همکاران در مقاله «بازخوانی ویژگی‌های معماری و عملکردی مساجد نصیرالملک و مشیرالملک شیراز» (۱۴۰۰)، روند تاریخی این دو بنا، بازخوانی ویژگی‌های به وجود آمده در عناصر تشکیل‌دهنده این مساجد و بررسی عملکرد نیایشی-آموزشی آن‌ها را بررسی و تحلیل می‌نمایند. فهندژسعدی در مقاله «بازشناسی الگوی معماری مسجد» (۱۳۹۹)، ارتباط امر نیایش با معماری و الگوی فضایی و مکانی‌ای که پیامبر اسلام با ساخت مسجدالنبی ارائه کرد را از منظر درون دینی بیان می‌کند. مهرگان و محمدی بید سرده در مقاله خود «بررسی تطبیقی مسجد شاه اصفهان و مسجد وکیل شیراز» (۱۳۹۴)، عناصر مهم و هویت‌ساز دو اثر چون گنبدخانه، مناره، ایوان، تزیین‌ها و مردم‌واری از طریق کاوش در ویژگی‌های شخصیتی و مدیریتی شاه‌عباس اول و کریم‌خان زند را مقایسه و تطبیق می‌دهد. با توجه به پژوهش‌های ذکر شده، تاکنون پژوهش مستقلی در ارتباط با مسجد امام حسین علیه السلام صورت نگرفته است؛ بنابراین پژوهش فوق می‌تواند ضمن معرفی مسجد امام حسین علیه السلام، جنبه‌های معماری آن را بررسی و تحلیل نماید.

۲. مفهوم معماری اسلامی

معماری یکی از پدیده‌های غنی فرهنگ و تمدن هر ملت و بیانگر اعتقادات و آداب و رسوم مردم در گذر زمان است. معماری فرآیندی از علم، هنر، اعتقاد و ایمان است که زبان گویای فرهنگ و تمدن بشری به شمار می‌رود. در واقع معماری اول در اندیشه معمار نقش می‌بندد، سپس بیان می‌شود و در نهایت بر ساحت زمین یا اثر فضا شکل می‌گیرد (کیانی، ۱۳۶۶: ۳۵۹). معماری اسلامی اندیشه و اعتقادات معماران گمنامی است که زندگی خویش را برای رسیدن به یگانگی و وحدت گذاشته‌اند، اگرچه وحدت، کنشی ذهنی است؛ اما می‌تواند نمودی بیرونی نیز داشته باشد که گویاترین آن در

هنر یافتنی است؛ از این رو، ساخته‌ها و فرآورده‌های آنان، بیانگر تلاش شگرفی است که در راه وحدت بخشیدن به اجزای پراکنده صورت گرفت. معماری سنتی در طول زمان و در گستره مکان، خلاقانه تکرار می‌شود گویی که روح واحدی در تمامی این کالبدها جاری است. در نگاه هنرمند مسلمان، زمین محضر خداوند و مسجد تمثیلی از عالم وجود است. هر مسجدی قلب دنیا و فضایی است که زمین و آسمان در آن به هم پیوند می‌خورند. خانه، مدرسه، باغ و بازار همه از مسجد تأثیر پذیرفته‌اند، در امتداد آن ساخته شده‌اند و همه مظهر خدا شناخته می‌شوند. بدین سان، طراحی شهرها از مسجد متأثر می‌شود و به سمت کعبه جهت‌گیری می‌کند. این حکایت‌گر پیوند معنوی و بیانگر وحدت حاکم بر همه شهر است. در معماری اسلامی هریک از مواد، فضا، شکل، نور، رنگ و ماده به تنهایی عنصری تلقی می‌شود که در ترکیب با یکدیگر می‌توانند یک اثر معماری را پدید آورند در واقع می‌توان گفت فضا در معماری سنتی کیفیتی قطبی دارد. هر مسجد یا هر مکان مقدسی بر پیرامون خویش اثر می‌گذارد و آن را جهت‌دار می‌کند (عرفانی، ۱۳۸۴، ج ۲: ۷۶۳). معماری اسلامی با توجه به اینکه در قلمرو وسیع و گسترده اسلام سبک‌های متفاوتی را دنبال کرده، روح مشترکی دارد که از وحدت دیدگاه‌ها فلسفی و عرفانی و ایمان خاص هنرمندان سرچشمه می‌گیرد. در واقع عرفان بزرگ‌ترین راهنمای هنرمند مسلمان بود که بر اساس توحید و یگانگی ذات اقدس پروردگار آغاز شد و با عشق جلو رفت و سرانجام به وصال معشوق و فناى در او کشیده شده است. هنرمند مسلمان بر اساس معنویت دینی و با الهام از آن کار می‌کند (فولادوند، ۱۳۸۴، ج ۲: ۸۷۱). به همین دلیل در ترسیم نقوش معماری مساجد این پیوند به وضوح دیده می‌شود.

۳. مسجد امام حسین علیه السلام در شیراز

مسجد در لغت محل و موضعی که در آنجا سجده کنند و هر محلی که در آن عبادت کنند (دهخدا، ۱۳۵۴: ذیل مسجد). واژه مسجد به معنی محل سجده است و به مکانی اطلاق می‌شود که مسلمانان در آن عبادات خویش و مهم‌ترین آن‌ها نماز را به جای بیاورند. از دیدگاه نمادگرایی، مسجد نماد حق و پیش‌گاه ربوبیت است (علی‌آبادی، ۱۳۸۴، ج ۲: ۸۳۰). مسجد محل سجود، خضوع و کرنش بندگان خدا در پیشگاه خداست؛ جایی برای ایجاد رابطه با پروردگار و اظهار عبودیت و کوچکی در برابر ربوبیت و عظمت خالق است؛ بنابراین قداست مسجد در همین رابطه متقابل عبودیت عبد و ربوبیت رب نهفته است؛ بنابراین عظمتش هم در معنویت آن است و در ساختمان و بنای رفیع نیست. مسجد مقدس‌ترین، پاک‌ترین، سرنوشت‌سازترین و اجتماعی‌ترین مکان و محل برای حضور مسلمانان است (عرفانی، ۱۳۸۴، ج ۲: ۷۹۰). نیایشگاه‌ها به‌عنوان مهم‌ترین بخش معماری اجتماعات انسانی، جایگاه ویژه‌ای را در زندگی بشر و فرهنگ‌های دور و نزدیک به خود اختصاص داده‌اند. از مکان‌هایی دور از دسترس همگان تا بناهای زیبای مساجد همه و همه زبان‌گویایی از زندگی انسان دین‌ورز را نشان می‌دهد، بنابراین مکان‌های نیایش همواره محل خلوت آدمی باخداى خود و تفکر شهودی در عالم معنا بوده است (فولادوند، ۱۳۸۴، ج ۲: ۸۷۶). بانی مسجد، آقای حاج احمد عرب زاده است که فردی بلندنظر و روشنفکر بود. وی بیان می‌کند که «می‌دیدم شهر شیراز رو به گسترش است خیابان‌های باغ شاه و خیابان‌های مجاور آن که مرکز سکونت جمعیت

زیادی از شیرازی‌ها شده فاقد مسجد و عبادتگاهی است؛ لذا به پیشگاه مقدس حضرت آیت‌الله عظمی مرحوم حاج سید محسن حکیم عریضه نگار شدم و تقاضا کردم در صورتی که موافقت فرماید از محل سهم امام مسجدی در این محل بسازم و آن مرحوم موافقت خود را اعلام فرمودند با اعلام موافقت شادروان آیت‌الله حکیم بلافاصله دست به کار ساختمان مسجد شدیم نقشه مسجد را آقای لرزاده معمار معروف تهران تهیه کرد و بعد آقای عبدالعلی فصحتی نقشه را تمام پیاده کرد و بناکاران شیراز آن را ساخته و هنرمندان شیرازی و اصفهانی کارهای هنری این مسجد را انجام دادند» (کیهان سالانه، ۱۳۵۰: ۳۴)

زیر یکی از طاق‌نماهای مسجد امام حسین علیه السلام نام مسجد حاج احمد عرب زاده بانی آن و تاریخ پایان ساختمان مسجد دیده می‌شود.

(کیهان سالانه، ۱۳۵۰: ۳۰)

فصل نامه
علمی
مطالعات
بافتار و
امکان
متبرکه

۳-۱. معماری مسجد امام حسین علیه السلام

سوم شعبان سال ۱۳۴۹ ه. ش، به میمنت و مبارکی و روز تولد امام حسین علیه السلام این مسجد زیبا افتتاح گردید. این مسجد گذشته از اینکه با موقعیت خاص خود نیاز و کمبود یک بنای مذهبی را در بهترین نقطه شهر شیراز تأمین نمود یک اثر زیبا و ارزشمند هنری دیگر به آثار و دیدنی‌های شیراز افزود؛ زیرا خشت‌های زربینی که در دیوارهای این مسجد به کار رفته با کاشی‌کاری‌های جالب آن که به دست هنرمندان ایرانی ساخته و پرداخته شده ناخودآگاه هر تماشاگری را به اندیشه و تحسین وامی‌دارد. روی هم رفته نمای مسجد و اسلوب ساختمان آن نشان می‌دهد که بانی آن سخت پایبند حفظ و حراست هنرهای باستانی بوده است و برای رسیدن به این محصول از صرف هرگونه هزینه خودداری نکرده و با دست و دل‌بازی در تهیه مصالح و لوازم مورد نیاز اقدام کرده و برای به کار گرفتن دست‌های هنرمند جهت احداث این بنای زیبا نظر تنگی از خود نشان نداده است. بانی این مسجد هیچ‌گاه ارزشی برای مال دنیا قائل نبوده و ثروت خداداد خود را پیوسته برای کارهای خیر به کار گرفته است. او با مسجدی که احداث کرده تنها به یک شبستان و محوطه نمازخانه برای عبادت خدا اکتفا نکرده بلکه با اندیشه‌های انسانی و افکار بلندی که داشته برای شکافتن تاریکی‌ها و روشنی بخشیدن به اندیشه‌ها با احداث یک کتابخانه بزرگ و مجهز گام دیگر در راه شناخت معارف الهی و تعلیمات آسمانی برداشته است (کیهان سالانه، ۱۳۵۰: ۳۳).

در روی کاشی‌کاری‌های زیبای محوطه داخلی مسجد متن یکی از مناجات منسوب به مولای متقیان علی علیه السلام به زیبایی نوشته شده است.

(کیهان سالانه، ۱۳۵۰: ۳۱)

۲-۳. فضای داخلی مسجد امام حسین

هنرمندان و سازندگان این مسجد در شیراز با الهام از میراث‌های هنری و تاریخی موفق شدند مدال پر اثر ارزشمند را بر سینه شیراز زیبا به نام مسجد امام حسین نصب نمایند و مسلماً با این کارشان دیدارکنندگان از شهر زیبای شیراز را برای تماشای آثاری که خلق کرده‌اند به این مسیر خواهند کشاند.

۳-۳. محراب مسجد امام حسین

واژه محراب در لغت به معنای «شریف‌ترین جای نشیمن» و «شریف‌ترین جای مسجد» آمده است. در معماری اسلامی، محراب تورفتگی وسط دیوار شبستان است که در جهت مکه قرار دارد و قبله را نشان می‌دهد و امام جماعت در آنجا می‌ایستد و نمازگزاران پشت سر او و به تبعیت از او روبه‌قبله نماز می‌خوانند (فولادوند، ۱۳۸۴، ج ۲: ۸۸۸). ساختن محراب به شکل متداول تنها اثری بر روی دیوار مسجد است که همراه مقدار کمی فرورفتگی در دیوار است و از آن برای تعیین سمت قبله استفاده می‌شود. محراب داخل، محراب‌هایی است که مستقل از دیوار مسجد ساخته می‌شود. یکی از مواردی که معماران زبردست ایرانی به آن اهمیت داده و نقش مثبت آن را به خاطر ارزش‌ها و مفاهیم فرهنگی درک کرده‌اند، استفاده مناسب از خط با ترکیب‌های بدیع و چشم‌نواز و شکل‌های متنوع در معماری اسلامی است. در واقع می‌توان گفت خط و نقش جزء جدایی‌ناپذیر معماری ایرانی-اسلامی است که این خود یکی از خصوصیات ویژه معماری اسلامی و عامل تمایز آن از معماری غرب به شمار می‌آید؛ بنابراین معمار ایرانی از روی آگاهی و منطق، همه جوانب را در نظر می‌گیرد و بسیار حساس با این قضیه برخورد می‌کند و خط را نه تنها به‌عنوان عامل تزئینی بلکه به‌عنوان عامل کاربردی برای حال و آینده در معماری برای تکمیل بنای خود به کار می‌گیرد. به همین دلیل شکل حروف و کلمات برای او از اهمیت خاصی برخوردار است. باید توجه نمود که در ارائه هنرهای کاربردی ابزار و مصالح تأثیر مستقیم بر نوع طراحی دارند (جعفری و راضی، ۱۳۷۸: ۲۵). در محراب مسجد امام حسین نام ائمه به‌صورت دایره وار و هلالی در طاق محراب نوشته شده است. محراب مسجد که اسامی چهارده معصوم زینت‌بخش آن شده است:

فصل نامه
علمی
مطالعات
بافتار و
امکان
متبرکه

(کیهان سالانه، ۱۳۵۰: ۳۳).

محراب مسجد که در آن منبر و نورافشان‌های جالب و فرش‌های زیبا دیده می‌شود:

(کیهان سالانه، ۱۳۵۰: ۳۳).

در زیبایی مسجد که در ساختن آن زیبایی و ظرافت خاصی به کاررفته است.

(کیهان سالانه، ۱۳۵۰: ۳۳).

۳-۴. کاشی‌کاری مسجد

کاشی‌کاری در ایران از مهم‌ترین مظاهر بروز مفاهیم معنوی و عرفانی در هنر به شمار می‌رود که در تزئینات مساجد و اماکن مذهبی رکن اصلی را ایفا می‌کند (جمالی و مرائی، ۱۳۹۱: ۸۵). هنر کاشی‌سازی و کاشی‌کاری که بیش از همه در تزئین معماری مساجد ایران و دیگر بناهای تاریخی به کاررفته، همانند سفال‌گری از گذشته‌های بسیار دو تا به امروز، بیانگر ذوق، مهارت و سلیقه هنرمندان ایرانی است. طرح‌های ساده هندسی، خطوط منحنی، نیم‌دایره‌ها، مثلث، خط متوازی که خط عمودی بر آن‌ها رسم شده و دیگر نقش‌های متنوع توازن و رنگ و جلال ویژه‌ای به بناهای مسجد داده است (مهرپویا، ۱۳۸۴، ج ۲: ۱۱۶۱). در بخش بیرونی مسجد امام حسین علیه السلام کاشی‌کاری همراه با آجرکاری جلوه‌ای خاص به معماری این بنا داده است در بخش‌های دیگر این مسجد اشکال هندسی بدون شکاف از هم در کاشی‌کاری‌ها ترسیم و به هم چسبیده شده است (کیهان سالانه، ۱۳۵۰: ۳۳).

نمونه‌ای از آجرکاری و کاشی‌کاری زیبای مسجد امام حسین علیه السلام

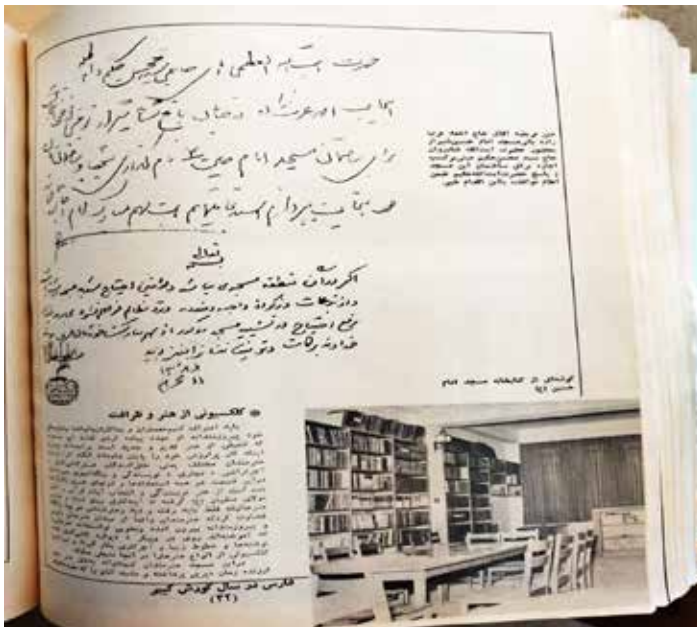

(کبهان سالانه، ۱۳۵۰: ۳۳).

۳-۵. کتابخانه مسجد امام حسین

مسجد علاوه بر کارکرد مذهبی خود می‌تواند جنبه‌های دیگر را در برگیرد و با توجه به نیازهای روز جامعه بخش‌های مختلف خود را گسترش دهد. قسمتی از این مسجد به یک کتابخانه تبدیل شد و در آنجا حلقه‌های درس تشکیل می‌شد و عموم مردم می‌توانستند از آنجا استفاده کنند. روزنامه کیهان درباره این کتابخانه گزارش می‌دهد که: «کتابخانه و سالن اجلاس وجود کتابخانه بزرگ در این مسجد مشتاقان دانش و معرفت را به خود جذب می‌نماید و افکارشان را با اشعه‌ی تابناک معارف الهی و اسلامی درخشان‌تر می‌سازد و باید گفت این اقدام بانی این بنای مقدس گامی در راه هرچه بهتر فهمیدن و هرچه بیشتر فکر کردن برای شناخت وجود خدا و حقیقت لایزال است. سالن اجلاس مسجد که در قسمت فوقانی کتابخانه قرار دارد درست چشم‌اندازی دیگر به یک فضای روحانی است و بانی مسجد این سالن را به این نیت ساخته است که مرکز نشو و نمای افکار روحانی و جایگاهی برای بحث و گفتگوها و شناخت فلسفه اسلامی قرار گیرد؛ بنابراین می‌توان گفت هدف بانی مسجد از ساخت آن تنها اقامه نماز و برگزاری مراسم نبوده است بلکه اهداف دیگر مانند آموزش را در فکر داشته که با ساخت کتابخانه تکمیل گردیده است (کیهان سالانه، ۱۳۵۰: ۳۲).

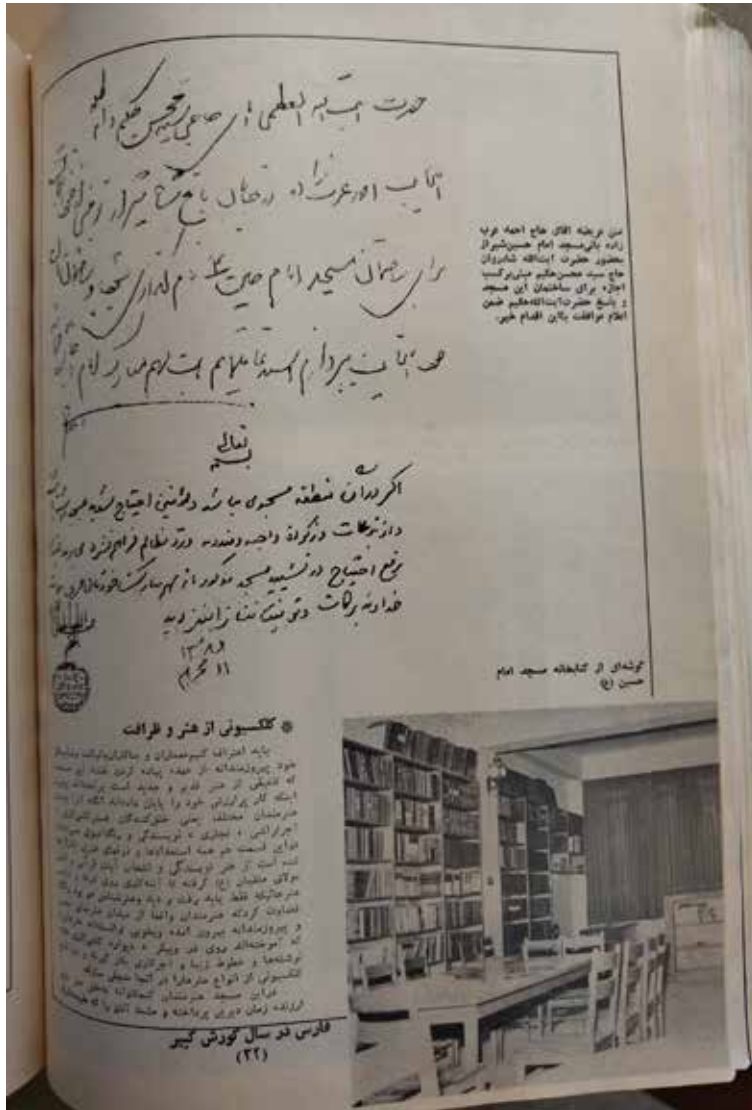
نمایی از کتابخانه مسجد امام حسین در شیراز

(کیهان سالانه، ۱۳۵۰: ۳۲).

پیوست شماره ۱): متن عریضه آقای حاج احمد عرب زاده بانی مسجد امام حسین شیراز به

حضور حضرت آیت الله شادروان حاج سید محسن کریم مبنی بر کسب اجازه برای ساختمان این مسجد و پاسخ حضرت الله حکیم ضمن اعلام موافقت با این اقدام خیر.

(کيهان سالانه، ۱۳۵۰: ۳۲).

نتیجه‌گیری

مسجد امام حسین علیه السلام توسط حاج احمد عرب زاده یکی از خیران شیراز ساخته شد که در نوع خود برای فعالیت‌های مذهبی و آموزشی در شهر شیراز تأثیرگذار بود. معماری ایرانی مسجد با نقوش هندسی پیچیده، کاشی‌کاری‌های پر جنب و جوش مشخص شده است. این طرح‌ها اغلب به وسیله خوشنویسی استادانه انجام شده است. چیدمان معماری آن، چنان با دقت برنامه‌ریزی شده است تا حس هماهنگی و آرامش را ایجاد کند. بخشی از این مسجد نیز برای نماز و اجتماعات در نظر گرفته شده است. این معماری ایرانی هم اهداف کاربردی و هم نمادین را دنبال می‌کند و فضایی را برای عبادت فراهم می‌کند و در عین حال اهمیت فرهنگی و مذهبی را نیز در برمی‌گیرد. نقش مسجد امام حسین علیه السلام به عنوان یک مرکز اجتماعی امکان تبادل فرهنگی و تعامل بین گروه‌های مختلف مردم را فراهم می‌کند. رویدادها و فعالیت‌های مسجد فرصت‌هایی را برای افراد فراهم کرد تا با افراد همکاری و در مراسم‌های فرهنگی شرکت کنند. مسجد امام حسین شیراز یکی از مساجد مذهبی مهم در شهر شیراز است که به دلیل معماری ایرانی آن و کاشی‌کاری‌های پیچیده و فضایی آرام بازدیدکنندگان و نمازگزاران بسیاری را به خود جذب می‌کند.

فصل نامه
علمی
مطالعات
بافتار و
امکان
متبرکه

کتاب‌نامه

الف: کتب و مقالات

- جمالی، شادی، مراثی، محسن، (۱۳۹۱)، «بررسی تطبیقی تزیینات کاشی‌کاری در معماری مساجد دوره‌های صفویه و قاجاریه با تکیه بر چهار مصداق تصویری»، **دو فصلنامه نامه هنرهای تجسمی و کاربردی**، شماره ۱۰، صص ۲۱-۵۴
- زارعی، هانی و همکاران، (۱۴۰۰)، «بازخوانی ویژگی‌های معماری و عملکردی مساجد نصیرالملک و مشیرالملک شیراز»، **فصلنامه مرمت و معماری ایران**، شماره ۲۸، صص ۱-۱۷.
- عرفانی، حسین، (۱۳۸۴)، **تلاقی دین و هنر در معماری اسلامی ایران، مجموعه مقالات هنر و معماری مساجد**، ج ۲، تهران: رسانش.
- عرفانی، حسین، (۱۳۸۴)، **فضای معنوی معماری مسلمانان و تحولات تجمّل گرایانه در بنای مسجد**، مجموعه مقالات هنر و معماری مساجد، ج ۲، تهران: رسانش.
- عزیزپور شوبی، عارف، (۱۴۰۱)، «نماد شناسی در معماری مساجد ایرانی از رویکرد مطالعات فرهنگی»، **فصلنامه مطالعات فرهنگی و ارتباطات**، دوره ۱۸، شماره ۶۶، صص ۱۲۵-۱۴۹.
- علی آبادی، محمد، (۱۳۸۴)، **تجسم معمارانه وحدت الگوهای رفتاری شریعت در کثرت و گوناگونی فرمها**، مجموعه مقالات هنر و معماری مساجد، ج ۲، تهران: رسانش.
- فولادوند، مهناز، (۱۳۸۴)، **تجلی حقیقت در معماری خانه‌های خدا، مجموعه مقالات هنر و معماری مساجد**، ج ۲، تهران: رسانش.
- فهندژ سعدی، محمد سعید، (۱۳۹۹)، «بازشناسی الگوی معماری مسجد»، **فصلنامه معماری شناسی**، سال ۳، شماره ۱۵، صص ۱-۸.
- کیانی، محمدیوسف، (۱۳۶۶)، معماری ایران دوره اسلامی، مقاله هنجار شکل یابی معماری اسلامی ایران، نگاشته لطیف ابوالقاسمی، تهران.
- ملاجعفری، طیبه، راضی، محمد مهدی، (۱۳۷۸)، «نقش مایه‌های نوشتاری مسجد جامع یزد»، **فصلنامه فرهنگ یزد**، سال ۱، شماره ۲ و ۳، صص ۱۰۲-۱۲۸
- مهرپویا، جمشید، (۱۳۸۴)، **آزایه‌های معماری سنتی در مساجد ایران**، مجموعه مقالات هنر و معماری مساجد، ج ۲، تهران: رسانش.
- مهرگان، حسین، محمدی بید سر دره، ایمان، (۱۳۹۴)، «بررسی تطبیقی مسجد شاه اصفهان و مسجد وکیل شیراز»، **فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی**، شماره ۱۷، صص ۷۹-۸۶.
- ب: روزنامه
روزنامه کیهان سالانه ۱۳۵۰.

فصلنامه
علمی
مطالعات
بین‌المللی
متبرکه

